

"עופרת יצוקה": בין חמאס לפתח

ענת קורץ

פת"ח לא היה צד ישיר במערכה שניטשה ברצועת עזה בין יריבו חמאס ובין ישראל, שותפתו להידברות מדינית ולתיאום ביטחוני. ברם פת"ח היה קורבן לתוצאותיה המידיות של הלחימה ולנסיבות סיומה, שכן אלה המחישו את חולשתו ובה בעת את התקדמות חמאס לבכורה בתנועה הלאומית הפלסטינית.

בשלושת השבועות שבמהלכם התחוללה הלחימה הונחתה על חמאס מכה צבאית קשה. התשתית המנהלתית של הארגון ברצועה נפגעה אף היא. אולם נזקים אלה אינם בלתי הפיכים. הנהגת חמאס תשאף לנצל רגיעה בעימות וכן משאבים כלכליים שיוזרמו לרצועה כדי לשקם באמצעותם את התשתית האזרחית וכן את המערך הצבאי והמוסדי של הארגון. מלבד זה, הצביעו תוצאותיו של העימות עם צה"ל על גבולות יכולותיו הצבאיות של חמאס בכלל ועל מחויבותו המוגבלת ביותר לשלומם ולרווחתם של תושבי הרצועה בפרט. לכן ביקורת בעולם הערבי וחשבון נפש בשורות הארגון עצמו בגין הליכה על הסף והערכה אסטרטגית מוטעית, שהמיטה אסון על תושבי הרצועה, יהיו בלתי נמנעים.¹ למרות זאת, אפשר להעריך כי ביקורת שתמתח בזירה הפלסטינית לא תפתח למרי מאורגן בהיקף שיקשה על הזרוע הצבאית של חמאס לדכאו באבו. ועל כל פנים, מחאה עממית על התנהלות חמאס ערב המערכה ובמהלכה לא תיתרגם בהכרח לתמיכה מוגברת בפתח בגדה המערבית, ובוודאי לא ברצועת עזה.

עיקר הישגי חמאס, שנרשמו בשנים האחרונות, נצברו רובם ככולם על חשבון פת"ח – סמליו ההיסטוריים והמעמד שעדיין הארגון טוען לו. העובדה שכוחותיו של חמאס ניגפו מפני צה"ל לא ערערה על ההישגים האלה. אפשר שההתמודדות עם צה"ל במערכה, שאת תוצאותיה הצבאיות היה אפשר לחזות, וכן הזעם הרב על ישראל בגין ההרס וההרג ברצועה במהלך הלחימה, יוסיפו לחמאס נקודות זכות בזירה הפלסטינית ואף ירחיבו את שורות תומכיו. לעומת זאת, עמידת הרשות

ד"ר ענת קורץ, מנהלת המחקרים וחוקרת בכירה במכון למחקרי ביטחון לאומי

מנגד, שהתבטאה בין היתר במאמץ נחוש למנוע בגדה המערבית היענות נרחבת לקריאות דוברי חמאס לצאת להפגנות מחאה, החלישה את מעמדו הציבורי הרעוע ממילא של פת"ח ברצועה ובגדה כאחת.²

מאז פרוץ ההתקוממות השנייה נודע למאבק האלים שניהל החמאס בישראל ולתגובות ישראל לפיגועים תפקיד מכריע בהכשלת מהלכים, שתכליתם הייתה חידוש ההידברות בין ישראל לרשות. תהליך אנאפוליס, שהושק בעקבות השתלטות חמאס על רצועת עזה ביוני 2007, נועד להחלישו ובו בזמן לחזק את הרשות כדי להגביר את סיכויי גיבושו של הסדר. אך חמאס תרם רבות לעיכוב התקדמות לאורך המסלול שהותווה באנאפוליס, בעיקר בקשר לניהולו השוטף של הסכסוך. תשתיתו הצבאית והאזרחית של חמאס בגדה המערבית וחתירתו המתמדת להרחבת השפעתו שם, לצד האיום הגלום בהתבססותו ברצועת עזה, עיכבו את יישום השלב הראשון של מפת הדרכים בגדה, ובכלל זה את הסרת מחסומי הדרכים ואת העברת אזורים לשליטתה הביטחונית של הרשות. על רקע ירי הרקטות הנמשך מרצועת עזה לא היה אפשר לעודד בישראל ובחוגי הרשות נכונות לפשרה ולנטילת סיכונים אלקטורליים. השיחות בין ישראל לרשות התנהלו באווירה ספקנית, אשר שיקפה בראש ובראשונה קושי לגשר על פערי עמדות עקרוניים. מלבד זה, ביטאה הספקנות הכרה כי הפיצול הפוליטי בזירה הפלסטינית, שנוסף לנתק הגאוגרפי בין הגדה לרצועה, יסכל התקדמות לקראת הסדר כולל וכי התנגדות חמאס צפויה להקשות את יישום ההבנות, גם אם יוגבלו לשטח הגדה. נסיבות אלה, שלאורן התנהל התהליך המדיני ערב ההסלמה בזירת עזה, לא שונו בעקבותיה. נזקים שנגרמו לחמאס במהלכה לא גרעו אפוא מיכולתו להמשיך ולהכתוב סדר יום בזירה הישראלית-פלסטינית.

נכס חשוב שהפקיע חמאס מידי פת"ח הוא נס ההתנגדות. דימוי חמאס כמוביל מחנה ההתנגדות הפלסטינית לכיבוש הישראלי ולישראל ולמה שהיא מייצגת, ובכלל זאת סדר אזורי שתהיה חלק ממנו, אך התעצם במהלך הלחימה ברצועה. כמו כן, חמאס מילא חלק שנוצר עם אימוץ אסטרטגיה מדינית על ידי פת"ח

ויתורו על אסטרטגיית הסיבוך, שהתמקדה במאמצים

לשמר מתח בין ישראל לשכנותיה ולהעצימו. במחאה על עצמת הפגיעה בתשתית האזרחית ברצועה לא שב שגריר ירדן מחופשה לישראל אלא לאחר נסיגת כוחות צה"ל מן הרצועה. מחאתה החריפה של תורכיה על התקיפה הישראלית בעזה הייתה רקע למשבר ביחסי שתי המדינות. קטאר מצדה השעתה את יחסיה הכלכליים עם ישראל.

מאז פרוץ ההתקוממות השנייה נודע למאבק האלים שניהל החמאס בישראל ולתגובות ישראל תפקיד מכריע בהכשלת מהלכים, שתכליתם הייתה חידוש ההידברות בין ישראל לרשות.

לעומת זאת, חמאס לא חולל משבר בין ישראל למצרים. הברחות הנשק מסיני לרצועת עזה העכירו את יחסי המדינות, בפרט מאז השתלטות חמאס על רצועת עזה. אולם חשש גובר במצרים מהתפרצות מחאה עממית בשטחה בגין פגיעה של ישראל בתשתית האזרחית ברצועה ובהשראת איראן, דרבן בזמן הלחימה ולאחריה לחץ על חמאס להסכים לרגיעה. חשש זה האפיל על תוצאותיה האפשריות של הצטיירות כשותפה למאמץ הישראלי לדכא את היכולות הצבאיות והמוטיבציות הלוחמניות של חמאס. מלבד זה, כדי לשלול מניע עתידי לפעולה צבאית ישראלית ברצועה הביעה מצרים נכונות מוגברת להיאבק בהברחת אמצעי הלחימה לאזור. התפתחות זו סיגה משמעותית את ההישגים, שחמאס יכול היה לזקוף לזכותו כחלק מהמאמץ, המובל על ידי איראן וסוריה, לגבש חזית אזורית אנטי-ישראלית.

ועדיין, חמאס הוכר כשליט ברצועת עזה. מגעים שניהלה מצרים עם נציגי הארגון כדי לשכנעם למתן את מדיניותו הלוחמנית ביטאו השלמה עם אחיזתו באזור. גם ישראל, בתבעה מחמאס לחדול מיירי ומהתחמשות וכן לאכוף הפסקת אש על יתר הפלגים הלוחמניים הפעילים ברצועה, מכירה באחריותו למתרחש בה וממנה. רעיונות שהועלו בדבר חידוש נוכחות פת"ח ברצועה הצטמצמו לאפשרות שהארגון ישתתף בשיקום התשתית האזרחית בה ואולי אף בשמירה במעבר רפיח. אולם אלה לא לוו בציפייה כי בעתיד הקרוב יהיה אפשר לשחזר את שליטתו באזור. גורמים בין-לאומיים שיתגייסו לפרויקט שיקום הרצועה, ערבים ומערבים כאחד, לא יוכלו להימנע מתיאום פרטיה ומהלכיה של הבנייה מחדש עם אנשי חמאס. לאחר תום הקרבות הגבירה צרפת את מאמציה להגמשת דרישות הקוורטט מחמאס. גם אם לא יושלם מהלך דיפלומטי זה, שנועד להקל על חברות האיחוד האירופי את המגעים עם חמאס, עשוי התיאום להתברר כשלב לקראת הסרת החרם מעל הארגון בלא שייענה לדרישות שהוצבו לו כתנאי להידברות.

האם ההכרה בשליטת חמאס ברצועה מקבעת את הפיצול בזירה הפלסטינית – מציאות פוליטית שמעמד חמאס מתחזק בה בעוד פת"ח נחלש, ועמו הסיכויים לקידום הסדר של פשרה בין ישראל לפלסטינים? לאו דווקא. מצרים חוזרת ומדגישה את כוונתה לשקם את הרשות הפלסטינית באמצעות כינון ממשלת אחדות. אם כן, לצד תמיכתה של מצרים בנשיאות עבאס ובממשלת סלאם פיאד, ובמקביל לצעדיה שנועדו להצר את רגלי

גורמים בין-לאומיים
שיתגייסו לפרויקט
שיקום הרצועה, ערביים
ומערביים כאחד, לא יוכלו
להימנע מתיאום פעילותם
עם אנשי חמאס.

חמאס, עדיין היא רואה בשילוב כוחות בזירה הפלסטינית אמצעי להרגעת הזירה הישראלית-פלסטינית, הן כמטרה בפני עצמה והן כדרך לקידום התהליך המדיני. אפשר שבגישה זו טמון מוצא מן הסבך, ובו דינה של התקדמות לקראת הסדר

לדרבן את חמאס לחולל הסלמה בעימות בינו לבין ישראל, ודינה של הסלמה בעימות בין ישראל לחמאס לעכב התקדמות לקראת הסדר.

ימי היריבות בין פת"ח לחמאס כימי חמאס. זו החריפה עם השתלטות חמאס על רצועת עזה. על רקע המערכה בין ישראל לחמאס העמיק הקרע בין הארגונים, והוא צפוי להעמיק עוד אם תחול התקדמות ממשית בהידברות בין ישראל לרשות. עם זאת, אפשר להניח כי התקדמות מדינית תחדד מתיחות גם בשורות חמאס, בין האגף הקיצוני שמושב בדמשק ובין ההנהגה הפרגמטית יותר, שמושבה ברצועת עזה.³ התפתחות בכיוון זה עשויה להכשיר את הקרקע לדיאלוג בין פת"ח לגורמים בחמאס. כמו כן ניתן לשער כי ככל שתהא הבטחה להסדר מוחשית יותר כן תגבר התמיכה בהסדר המוצע בקרב אוכלוסיית השטחים – גם בשכבות שהקיפאון המדיני עודדן לתמוך בחמאס, ולכן יגבר הסיכוי שפת"ח יוכל להוביל נציגות לאומית שתונחה על ידי דרכו המדינית. בראייה זו, דבקות בתהליך המדיני, גם על רקע חידוש הדיאלוג הלאומי הפלסטיני טרם שחמאס נסוגה רשמית מעמדות יסוד אנטי-ישראליות, תעלה את הסבירות שהבנות שיגובשו במסגרתו יתקרבו לשלב יישומי. מנגד, קיפאון מדיני – אם תיכון ממשלת אחדות פלסטינית ואם ימשיך ויתמסד הפיצול בזירה הפלסטינית – יותיר בידי חמאס את היכולת להכתיב סדר יום, בלא שפת"ח המוחלש יוכל להציע לציבור הפלסטיני או לישראל חלופה מעשית ברוח חזון שתי המדינות לשני העמים.

קיפאון מדיני יותיר בידי חמאס את היכולת להכתיב סדר יום, בלא שפת"ח המוחלש יוכל להציע לציבור הפלסטיני או לישראל חלופה מעשית.

הערות

1 יואב שטרן, "חאלד משעל: החמאס העריך שהמבצע יארוך שלושה ימים", *haaretz.co.il*, 20 בינואר 2009.

2 *Agence France Press*, January 15, 2008; *Christian Science Monitor*, January 15, 2008; *The New York Times*, January 15, 2008.

3 בשנים האחרונות התעוררו חילוקי דעות בהנהגת חמאס אודות שיתוף פעולה עם פת"ח ואפשרות ההשתלבות בתהליך מדיני. המחלוקות החריפו לאחרונה בעקבות קריאתו של טוני בלייר לשלב את הארגון בתהליך המדיני. ראה: "Hamas deeply divided over Blair remarks", *Jerusalem Post online edition*, January 31, 2009.